

УДК 37.013

Дмитро Чернишов,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки, психології і філології
Донецького державного інституту здоров'я,
фізичного виховання і спорту

ПРИНЦИПИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ

У статті обґрунтовано, сформульовано та охарактеризовано принципи виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру. Зазначено, що лише сукупність сформульованих принципів забезпечує успішне визначення завдань, підбір змісту, методів і форм виховання.

Ключові слова: виховна діяльність, принципи, загальноосвітній навчальний заклад, регіональний вимір.

В статье обоснованы, сформулированы и охарактеризованы принципы воспитательной деятельности современного общеобразовательного учебного заведения в условиях регионального измерения. Отмечено, что лишь совокупность сформулированных принципов обеспечивает успешное определение заданий, подбор содержания, методов и форм воспитания.

Ключевые слова: воспитательная деятельность, принципы, общеобразовательное учебное заведение, региональное измерение.

In the article the principles of the educational activity of a modern comprehensive school are characterized under the conditions of the regional measurement. Only a set of defined principles provide successful identifying issues, selection content of methods, means and forms of education is indicated.

Key words: an educational activity, the principles, the content, a modern comprehensive school, the regional measurement.

Для вирішення завдань дослідження теорії і технології виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру особливе значення мало дослідження принципів виховної діяльності. Розглядаючи принципи в контексті середовищної практики, ми змогли врахувати виховні виклики регіонального середовища.

Існуюча джерельна база з даної проблеми представлена різноманітними публікаціями, серед яких роботи таких дослідників, як

І. Бех, О. Сухомлинська, О. Савченко. Але спеціального дослідження з питань принципів виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру не було.

Мета – сформулювати та охарактеризувати принципи виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру.

Містком, що поєднує теоретичні положення з педагогічною практикою, служать принципи виховання. Виявлені нами закономірності сприяли обґрунтуванню принципів виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру. Принципи – це ті основні вимоги, норми, які пред'являються до змісту, форм і методів організації процесу. Під принципами виховання маються на увазі ті вихідні положення, які лежать в основі вибору змісту, організації й методів виховання й проявляються у взаємозв'язку й взаєморозумовленості. Принципи завжди відбивають залежність між об'єктивними закономірностями виховного процесу й цілями, які стоять у вихованні. У сучасній методиці виховання принципи розглядаються як рекомендації, що направляють педагогічну діяльність і виховний процес загалом, як засоби досягнення педагогічних цілей з урахуванням закономірностей виховного процесу.

На думку вчених (В. Ожерельської, А. Мудрик, О. Газман, В. Кремень, Л. Маленкова, С. Кульневич), принципи – це висока ступінь узагальнення, тобто принцип не може бути реалізований у випадкових ситуаціях, при унікальності подій. Загальний характер принципу дозволяє керуватися ним завжди й всюди, професійно вірно вибудовувати тактику роботи, не допускаючи помилок. Принцип – положення, яке залежить від мети виховання з природи виховання.

Проблема, яку ми досліджуємо, вирішується в рамках національного виховання. Тому основні, базові принципи досліджуваної нами виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру були взяті з концепції національного виховання. А саме:

- народність – єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості всіх народів, що населяють Україну;

- природовідповідність – урахування багатогранної й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних та регіональних особливостей;

- культуровідповідність – органічний зв'язок з історією народу,

його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь;

– гуманізація – створення умов для формування кращих якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин вихователя і вихованців; виховання – центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довір'я до неї; виховання гуманної особистості;

– демократизація – усунення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності. Глибоке усвідомлення взаємозв'язку між ідеалами свободи, правами людини і громадянською відповідальністю;

– етнізація – наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадянина. Забезпечення можливості всім дітям навчатися в рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, почуття належності до свого народу. Відтворення в дітях менталітету народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання їх як типових носіїв національної культури. Принцип етнізації – невід'ємна складова соціалізації дітей, він однаковою мірою стосується всіх народів, що живуть в Україні.

Лише сукупність цих принципів забезпечує успішне визначення завдань, підбір змісту, методів, засобів і форм виховання. Єдність принципів виховання потребує від педагога-вихователя вміння використовувати їх у взаємозв'язку, з урахуванням конкретних можливостей і умов.

Конкретними умовами у рамках нашого дослідження є регіональний вимір в виховній діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу. Орієнтація системи виховної діяльності на регіональні особливості й виклики обумовлює створення навчально-виховного округу регіонального типу як засобу досягнення визначених завдань. Тому потрібні і специфічні принципи, які відбивають специфічність досліджуваної нами проблеми. Зрозуміло, що перелік таких принципів буде невеликий.

Для забезпечення високої ефективності виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в рамках навчально-виховного комплексу регіонального типу ми пропонуємо використовувати наступні принципи:

- єдність національної, регіональної та особистісної спрямованості виховання;
- пріоритетність краєзнавчо-профорієнтаційної спрямованості виховання;
- соціальне партнерство та інтегрування виховних впливів усіх

- суб'єктів регіонального виховного середовища;
- функціонування школи як центру тотальної інтеграції виховних зусиль усіх суб'єктів регіонального виховного середовища;
- включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини в рамках регіонального простору;
- оптимізація критичного ставлення школярів до соціальної практики оточуючого регіонального середовища.

Розглянемо обґрунтовані в ході нашого дослідження спеціальні принципи виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру:

1. Принцип єдності національної, регіональної та особистісної спрямованості виховання.

Передбачає спрямування виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу на досягання основної мети виховання – всебічно розвиненої національно свідомої особистості, підготовки її до активної трудової діяльності в умовах ринкової економіки. Реалізується цей принцип за умов відповідності загальнодержавним, регіональним та особистісним виховним викликам. Цей принцип вимагає підпорядкування усієї виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу завданням виховання школярів не тільки у відповідності до національної стратегії виховання, не тільки спрямовує зусилля педагогів-вихователів на формування соціально потрібного типу особистості, а також врахування особливостей регіонального середовища (економічних, історичних, географічних, складу населення тощо), у якому відбувається процес виховання й у якому відбудеться соціалізація абсолютної більшості випускників шкіл. Загальноосвітній навчальний заклад у рамках навчально-виховного округу регіонального типу – це соціальний інститут, суспільна система, яка призначена задовольнити освітянсько-виховні запити держави в цілому, певного регіону зокрема, в тій же мірі як і запити особистості. Порушення такої взаємодії призводить до деформації впливу загальноосвітнього навчального закладу. У рамках нашого дослідження – загальноосвітній навчальний заклад – це скоріше державно-регіональний соціальний виховний інститут.

Якщо школа тільки задовольняє інтереси держави в цілому, але не враховує регіональних запитів, то відбувається відчуженість від школи не тільки регіону, а суспільства в цілому. У такому випадку спостерігається ізольованість школи від процесів, які відбуваються в суспільному регіональному житті, а також спостерігається вузисть і обмеженість виховної діяльності навчально-виховного округу регіонального типу. Педагоги-вихователі згідно цього принципу повинні відчувати себе не монополістами, але лише уповноваженими державою та регіоном у справі виховання школярів до життя та праці.

Реалізується цей принцип за умов підпорядкованості виховної

роботи загальній меті, виховним викликам регіону, знанням загальнодержавних та регіональних викликів педагогами-вихователями та школярами, недопущення стихійності у вихованні, наявності перспективи, проектування рівня вихованості особистості відповідно до запланованої мети. Це створює можливість використання у виховному процесі синергетичної методології, оскільки дає змогу для застосування результатів конкретних педагогічних дій з їхньою метою і у випадку суперечності між ними приступити до суттєвих коректив цього процесу.

При реалізації цього принципу важливо добиватися (досягати) практико-мотивованої взаємодії зі школярами. При цьому слід уникати педагогіки гасел, багатослів'я, бо виховання відбувається перш за все у корисній діяльності, в умовах оточуючого регіонального середовища, де складаються певні відношення з оточуючими людьми, накопичується корисний досвід поведінки, спілкування, спільної праці. Саме в регіональному середовищі в процесі відпрацювання соціальних якостей необхідно узгоджувати організацію різнобічно і суспільно корисної діяльності із цілеспрямованим формуванням свідомості школярів за допомогою слова, дії, моральної просвіти. Тобто вербальний вплив обов'язково повинен підкріплюватися корисними практичними справами, позитивним соціальним досвідом у спілкуванні та спільної діяльності з іншими людьми в умовах оточуючого регіонального простору.

2. Пріоритетність краєзнавчо-профорієнтаційної спрямованості виховання.

Сутність цього принципу полягає в тому, що виховна діяльність школи має орієнтувати школярів на те, що вони повинні жити життям суспільства в цілому й регіону зокрема, брати посильну участь у ньому вже під час шкільної освіти й готуватися до трудової діяльності. Щоб таке відбулося, необхідно як можна раніше давати школярам систему знань з напрямку регіонознавства (у нашому випадку – Донеччинознавство) та з напрямку професійної орієнтації. Формування особистості школяра знаходиться у прямій залежності від його діяльності особистісної участі в суспільних та трудових відносинах, перш за все в умовах оточуючого регіонального середовища. Позитивні якості розвиває праця, чим більше вона цілеспрямована, тим вище рівень розвитку соціалізації особистості школяра. У цьому випадку система виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу повинна сприяти підготовці школярів до їх включення до суспільного життя, починаючи з оточуючого регіонального середовища, різноманітних корисних справ формування відповідних позитивних відношень до них. Тому запропонований нами принцип вимагає від виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу заходів у таких напрямках:

– широкого та оперативного ознайомлення школярів із суспільним та трудовим життям людей регіону, а також зі змінами, які в ньому

відбуваються;

– залучення школярів до реальних життєвих відношень, до різних видів суспільно корисної діяльності, перш за все в умовах оточуючого регіонального середовища.

Все вищеперелічене в сукупності покликане формувати у школярів готовність до життя, праці та здатність до життєтворчості у конкретних умовах певного регіону. Саме пріоритетність красназавчо-профорієнтаційного напрямку виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу дозволяє спрямувати виховання на формування ціннісних орієнтацій, поведінкових норм і спеціальних знань, які сприяють всебічному вивченню певної частини країни (регіону, міста, району або селища), для яких ця територія вважається рідним краєм. Крім того, означений принцип сприяє визначенню школярами профорієнтаційних пріоритетів, традиційних для даного регіону, а також стимулює формування у школярів внутрішньої готовності до самостійного й свідомого вибору професії з урахуванням викликів оточуючого регіонального середовища.

3. Принцип соціального партнерства та інтегрування виховних впливів усіх суб'єктів регіонального виховного середовища.

Даний принцип дозволяє формувати нову систему взаємовідношень між школою та іншими суб'єктами виховного впливу регіонального виховного середовища, а також використовувати новий механізм їх взаємодії. Вчені доказали, що існуючі підходи до взаємодії суб'єктів виховного впливу (формально-адміністративний, просвітницький) слабо орієнтовані на розвиток суб'єктності, активності, ініціативності цих суб'єктів, розкриття їх виховного потенціалу. Тому принцип соціального партнерства ми розглядаємо як тип соціальної взаємодії, орієнтуючої суб'єкти виховного впливу навчально-виховного округу регіонального типу на рівноправне співробітництво, пошук згоди й досягнення консенсусу, оптимізацію. Соціальне партнерство є першим необхідним кроком до співдружності, засобом вирішення протиріч між суб'єктами регіонального виховного простору, джерелом взаємообразного підвищення виховного впливу.

Ефективність інтеграції виховних впливів усіх суб'єктів регіонального виховного середовища на підставі принципу соціального партнерства забезпечується комплексом організаційно-педагогічних умов: формування в педагогів-вихователів готовності до раціонального партнерства; виявлення підстав для соціального партнерства; формування стратегії соціального партнерства; формування системи управління соціального партнерства; формування нормативно-правової бази соціального партнерства; створення переговорної площадки, зручної для усіх суб'єктів; формування інформаційного простору соціального партнерства.

Об'єктивним підтвердженням дії даного принципу є підвищення виховного потенціалу регіонального виховного середовища та сформованість основних компонентів механізму реалізації соціального партнерства.

4. Функціонування школи як центру тотальної інтеграції виховних зусиль усіх суб'єктів регіонального виховного середовища.

Відповідно до даного принципу загальноосвітній навчальний заклад діє як школа відкритого типу, у якій є можливість об'єднати принципи відкритості з принципом соціального партнерства. Саме в такому варіанті функціонування загальноосвітній навчальний заклад має пріоритет на пряв ініціативи, креативності, творчості в пошуку варіанта або варіантів соціального партнерства всіх суб'єктів регіонального виховного середовища. Згідно цього принципу саме школа створює й організує функціонування механізму соціального партнерства та відповідних управлінських структур. Діяльність загальноосвітнього навчального закладу характеризується відкритістю, мобільністю, гнучкістю та максимальною пристосованістю до запитів і потреб школярів, їх батьків, регіону, суспільства в цілому. Розпочинається діяльність загальноосвітнього навчального закладу як центру тотальної інтеграції з вивчення викликів регіонального середовища й завершується аналізом відповідності результатів виховної діяльності цим викликам на основі принципу соціального партнерства.

В умовах навчально-виховного округу регіонального типу в якості центру тотальної інтеграції можуть виступати базові школи звичайних освітніх округів, базові школи мікрорайонів, сільські школи як освітньо-культурні центри селища, а також кращі загальноосвітні навчальні заклади регіону.

5. Принцип включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини в рамках регіонального простору.

Даний принцип орієнтує на використання діяльнісного підходу в підготовці школярів до виконання в регіональному житті певного комплексу соціальних функцій громадянина, трудівника, сім'янина тощо. Використання школою виховних можливостей усіх суб'єктів оточуючого регіонального середовища, розширює можливості реалізації означеного нами принципу включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини в рамках освітньо-виховного округу регіонального типу, сприяє формуванню в них певних життєвих компетентностей.

Реалізація принципу включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини в рамках регіонального простору пред'являє до педагогів-вихователів сучасного загальноосвітнього навчального закладу такі вимоги:

- створення реальних можливостей для включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини, забезпечення гарантій

- їх вибору, а також волі вибору засобів їх здійснення;
- стимулювання різноманітної за змістом і формами соціальної особистісно-значущої діяльності школярів;
- відповідність рівня, форм та змісту соціальних особистісно-значущих відносин, в які включаються школярі, їх віковим та індивідуальним особливостям і можливостям;
- формування реальних зв'язків школярів з оточуючим соціальним середовищем, формування реальних можливостей реалізації зв'язків у повсякденному житті, навчанні та вихованні школярів.

Практичній реалізації обраного нами принципу включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини у рамках регіонального простору сприяє дотримання певних умов, а саме:

- забезпечення постійної можливості для індивідуальної та колективної діяльності школярів у рамках освітньо-виховного округу регіонального типу;
- пропаганда основних напрямків розвитку особистості школярів за допомогою можливостей регіонального середовища, показ школярам зразків індивідуального саморозвитку в рамках формування морально-ціннісного ставлення до соціалізації в умовах регіону;
- усвідомлення кожним школярем соціальної та особистісної значущості тієї діяльності, в яку вони включаються в рамках регіонального простору;
- забезпечення позитивного досвіду включення школярів у реальні соціальні особистісно-значущі відносини у рамках освітньо-виховного округу регіонального типу;
- систематичне підвищення соціальної культури школярів, їх економічна, правова, психолого-педагогічна освіта, навчання соціальної поведінки, культурі спілкування;
- своєчасна й справедлива оцінка результатів індивідуальної та колективної діяльності школярів у рамках освітньо-виховного округу регіонального типу.

6. Оптимізація критичного ставлення школярів до соціальної практики оточуючого регіонального середовища.

Реалізація даного принципу залежить від характеру регіональної соціальної спадщини, її структури, здатності задовольнити потреби як поколінь, що навчають і виховують, так і їхніх спадкоємців-школярів сучасних загальноосвітніх начальних закладів. Аналіз оточуючого середовища більш доступний школярам. Але через призму результатів цього аналізу в школярів формується загальний підхід до формування їх морально-ціннісного ставлення до соціалізації у межах країни взагалі та у межах оточуючого регіонального середовища зокрема.

Мета виховної діяльності загальноосвітнього навчального закладу як центру тотальної інтеграції виховних впливів усіх суб'єктів регіонального

виховного середовища полягає в забезпеченні об'єктивного погляду школяра на позитиви і негативи, історію і сучасність, можливі варіанти розвитку оточуючого середовища. Головне – оборонити школярів від немотивованого негативного підходу до оцінок оточуючого середовища, що іноді притаманне саме цьому віку підростаючих школярів. Але також необхідно допомогти підростаючому поколінню якісно підготуватися до виконання історичної функції нових поколінь історії держави взагалі та регіону зокрема, забезпечити подальший пріоритетний розвиток держави (регіону) у відповідності до викликів часу та сучасного науково-технічного прогресу.

Для цього в школярів повинна сформуватися оптимальна об'єктивна оцінка місця і ролі країни, регіону в соціальному русі, реальних перспектив та шляхи їх покращення. Всі ці питання повинні розглядатися у рамках розбудови України як унітарної незалежної держави з ринковою економікою.

Даний принцип також орієнтує на необхідність формувати в школярів підхід з оптимістичною гіпотезою до питання можливості самореалізуватися та досягти життєвого успіху в умовах оточуючого регіонального середовища, оскільки саме тут соціалізується в подальшому абсолютна більшість випускників загальноосвітніх навчальних закладів регіону.

Обраний принцип також передбачає оптимізацію оцінки школярів у питанні співпраці та наступності поколінь в рамках не тільки оточуючого регіонального середовища, а й держави взагалі. Тому в процесі реалізації даного принципу необхідна пильна увага до орієнтації школярів на цінності та ціннісні орієнтації. Це відбувається завдяки тому, що організовувана педагогами-вихователями виховна діяльність приймає філософський характер: за регіональним фактом життя виявляється явище, за явищем – закономірність життя, за закономірністю – основи людського життя взагалі. Саме такий підхід дозволяє школяру та педагогу-вихователю перетворити кожний момент спільної діяльності у прожиття ціннісних відношень: рішення завдань – у пошук істини, піклування про квіти – у турботу за красою, участь у дискусії – в інтерес до індивідуальності тощо. Саме по даній схемі відбувається «вочеловечение» усіх суб'єктів оточуючого середовища – педагоги-вихователі допомагають школярам подивитися на об'єкти з точки зору значущості їх для людського життя. За школою, регіоном школярі бачать державу, Землю, всесвіт...

Завершуючи загальну характеристику обраних нами закономірностей і принципів виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру, ми підкреслюємо, що всі вони потребують свого органічного поєднання відповідно до конкретних можливостей певного регіону та умов їх застосування.

Будучи органічно пов'язаними між собою, закономірності і

принципи виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру охоплюють усі аспекти цього процесу й спрямовують його на формування школяра як цілісної особистості. Реалізація означених закономірностей і принципів дає позитивні результати лише тоді, коли їх застосовують у гармонічній взаємодії усі суб'єкти виховного впливу регіонального виховного простору.

Високу ефективність виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру забезпечують дотримання як загальних, так спеціальних принципів.

До спеціальних принципів виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру відносяться:

- єдність національної, регіональної та особистісної спрямованості виховання;
- пріоритетність краєзнавчо-профорієнтаційної спрямованості виховання;
- соціальне партнерство та інтегрування виховних впливів усіх суб'єктів регіонального виховного середовища;
- функціонування школи як центру тотальної інтеграції виховних зусиль усіх суб'єктів регіонального виховного середовища;
- включення школярів у соціальні особистісно-значущі відносини у рамках регіонального простору;
- оптимізація критичного ставлення школярів до соціальної практики оточуючого регіонального середовища.

Будучи органічно пов'язаними між собою, закономірності і принципи виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру охоплюють усі аспекти цього процесу й спрямовують його на формування школяра як цілісної особистості.

Закономірності і принципи виховної діяльності сучасного загальноосвітнього навчального закладу в умовах регіонального виміру потребують свого органічного поєднання відповідно до конкретних можливостей певного регіону та умов їх застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Виховання особистості : у двох книгах. Книга 2 «Особистісно орієнтований підхід» : науково-практичні засади / І. Бех. – К. : Либідь, 2003. – С. 6–7.
2. Газман О. С. Неклассическое воспитание: От авторитарной педагогики к педагогике свободы / О. С. Газман. – М. : МИРОС, 2002. – 296 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти.

- Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
4. Кульневич С. В. Теоретические основы содержания самоорганизуемой воспитательной деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / С. В. Кульневич. – Ростов н/Д., 1997. – 39 с.
  5. Малюноква Л. И. Теория и методика воспитания : учеб. пособие / Л. И. Маленкова ; под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 476 с.
  6. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания / А. В. Мудрик. – М. : 2001. – 319 с.
  7. Оржеховська В. Концептуальні підходи до виховання в умовах сьогодення / В. Оржеховська, Г. Ковтанич // Рідна школа. – 2009. – № 5–6 (травень-червень). – С. 35–39.
  8. Савченко С. Суб'єктність личности в контексте соціально-педагогічного підходу / С. Савченко // Соц. педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 3. – С. 9–12.
  9. Сухомлинская О. В. Идеи свободы в воспитании / О. В. Сухомлинская // Свободное воспитание. – М. : Влады, 1993. – Вып. 3. – С. 9–13.